

Nâzım Hikmet ve Şeyh Bedrettin: Tarihsel Gerçek mi, Edebî Kurgu mu?

Nâzım Hikmet 1936 tarihinde *Şeyh Bedrettin Destanı*'nı yayımlamadan altı sene önce *845 Satır*'daki "Kablettarih" şiirinde Şeyh Bedrettin'i ilk defa metninde geçirir. Yine *Şeyh Bedrettin Destanı*'nın yayımından altı sene sonra da *Kuvâyi Milliye Destanı*'nın "Hikâye-i Dâstân" bölümünde, on iki sene sonra "Yatar Bursa Kalesinde" şiirinde ve son olarak on sekiz sene sonra "23 Sentlik Askere Dair"de Şeyh Bedrettin'ini yeniden işleyecektir. Görüldüğü üzere Nâzım Hikmet için Şeyh Bedrettin birden çok şiirde işlenecek ve adına bir destan oluşturulacak kadar bir ehemmiyet taşımaktadır.¹ Şair, o zamana kadar egemen sınıf tarafından "zındık ve sapmış" etiketleriyle verilen bir tarihi kişilikten dünyada ilk devrimci hareketi gerçekleştiren bir Bedrettin çıkarmıştır.^{2 3} İşte benim de yazımın ana şemasını oluşturacak sorun tam da buradan başlıyor. Acaba Nâzım Hikmet var olan tarihi saptırma yoluna mı gitti, daha da korkuncu bu tarihsel icat için edebiyatı mı kullandı?

Belirttiğim bu sorunu farklı perspektiflerin yorumundan kurtaracak ve metinbilimin dalsız budaksız düzlemine daha rahat çıkaracağımı umduğum iki kavrama işaret edeceğim. Bunlardan ilki alternatif tarih (Alternate history) kavramı. "Alternatif tarih bilinen tarihsel gerçeği saptırarak kurgusal bir veri elde eden edebî bir türdür."⁴ (çeviri bana ait) Almanya İkinci Dünya Savaşını kazansaydı ne olurdu veya Atatürk olmasaydı İzmir elimizde olur muydu gibi sorular yaşamımızda -özellikle tarih öğreniminde- sıklıkla karşılaştığımız sorulardandır. Schenkel'in de ilgili tezinde belirttiği üzere edebî bir tür olarak alternatif tarih işte bu tür sorulardan yola çıkıyor.⁵ İkinci olarak tarih mühendisliği (making history) ise propaganda amaçlı olarak tarihin sahil durumunu göz ardı ederek tarihi yeniden yazmaktır.⁶ Nâzım

---

¹ "Milletimi sevebilmek hususunda [Şeyh Bedrettin Simavi] nin mertebesine yaklaşmak en büyük emelimdir. Hakka, müsavata, insanların kardeşliğine ait fikirlerini Şeyh Bedrettin Simavi, Marx efendiden çok zaman evvel ifade etmiştir." Nâzım Hikmet, *Konuşmalar*, 9.bs., (İstanbul: Adam Yayınları,) 1998, 41.

² "Nâzım Hikmet, *Şeyh Bedrettin Destanı*'nı yazarken, İlahiyat Fakültesi hocalarından Mehmet Şerefeddin'in *Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin* (1925) kitabından yararlanır. Fakat İbni Arabşah, Aşıkpaşazâde, İdrisi Bitlisi ve Neşrî'nin yetersiz tarihleri gibi – onlara dayanan- bu kitap da *egemen çevrelerin görüş açısına göre* kaleme alınmıştır." (italikler bana ait) Asım Bezirci, *Nâzım Hikmet: yaşamı, şairliği, eseri, sanatı*, 3.bs., (İstanbul: Evrensel Basım Yayın,) 2012, 140.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler : yahut dairenin dışına çıkanlar (15.-17. yüzyıllar)*, 2. bs., (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 204.

⁴ Guido Schenkel, "Alternate History – Alternate Memory: Counterfactual Literature In the Context of German Normalization" (doktora tezi, The University Of British Columbia, 2012), 8.

⁵ *A.g.m.*, s.8.

⁶ "During World War I, historians offered to rewrite history to serve the purposes of U.S. national policy. The term they used to describe their proposed deception was "historical engineering." Ulus devletlerin inşa edildiği 20. yüzyılda sıklıkla karşılaşılan bu kavrama Türkiye tarihinde 1930'lu yıllarda kabul edilen Güneş Dil Teorisi

Hikmet de tarih mühendisliği eleştirileriyle uzun senelerdir *Şeyh Bedrettin Destanı* üzerinden hedef tahtasına oturtulmaktadır. Bu eleştirilerden birine de Profesör Doktor Ahmet Ocak sahiptir. Yazar *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler* adlı kitabında şu yorumu dile getirir: “Türkiye solunun tarihe bakışı çerçevesinde Şeyh Bedreddin olayını bir "tarihi bozma, tarihi saptırma" (deformation historique) konusu yapan ilk şahsiyet, şair Nâzım Hikmet olmuştur.”⁷ Yazarın belirtmiş olduğu yorumuna karşı olarak Nâzım Hikmet’in kendi iradesi ile Şeyh Bedrettin motifini tarihi saptırmak için kullansa dahi metinbilimsel açıdan *Şeyh Bedrettin Destanı* tarihin yeniden yazımı değil, ulus edebiyatının kapsayıcı etkisinden ayrı olarak değerlendirilemeyecek bir alt anlatıya sahip alternatif tarih anlatısıdır.

Şeyh Bedreddin Destanı konusu itibarıyla cumhuriyetten önceki rejime eleştiride bulunarak ulus edebiyatı çizgisinin bir karakteristik özelliğini de içinde barındırır. Bilindiği üzere cumhuriyet rejiminin tesis edilmesinden sonra rejimi tüm sahalarda kuvvetlendirmek için bir tür toplum mühendisliğine girişilir. Bu amaç için en uygun araç ise –her zaman olduğu gibi- tiyatro ve edebiyat olur çünkü yeni rejimin oturması için onun halka anlatılması ve benimsetilmesi gerekir.⁸ Bundan sonra cumhuriyet dönemi edebiyat ürünleri artık “eski rejimi mahkûm etmeli, milletçiliği [,] modernliği yüceltmeli (...) ve toplumun iyiliği için kişinin kendisini feda etmesi idealini ifade etmeli”dir.⁹ Tüm bu unsurlar toplumcu–gerçekçi edebiyatın da ortak paydası olacaktır fakat Marksist bir bakışla.

Şeyh Bedreddin Destanı’nın ilk bölümünden son bölümüne kadar Osmanlı’nın bir yergisini taşıdığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Destan Edirne sarayının bir betimlemesi ile başlar. “Sedirde al yeşil dal dal Bursa ipeklisi”, “Kütahyalı çiniler”, “gümüş ibriklerde şarap” ve “bakır lengerlerde kızarmış kuzular”a karşın “kısırlık çılgığı”, “bir ölüm türküsü [olan] rüzgâr ve “topraksız insan” gibi kelime gruplarının karşıtlığı verilmiştir.¹⁰ Buradaki karşıtlık burjuvazi ve proleter hayatın karşılaştırılması gibidir. Ve tabii ki Osmanlı köylüyü sömüren, hakkını vermeyen bir işveren. Ayrıca aynı bölümde kardeşi Musa’yı öldürtüp “altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak” tahta oturan Çelebi Sultan Mehmet’in de anlatıcı tarafından kötü bir betimlemesinin verilmesi de tenkit edici bir anlam taşımaktadır.

---

ve Türk Tarih tezini göstererek örneklemek mümkün. “Historical engineering,” son güncelleme 16 Eylül, 2007, http://www.sourcewatch.org/index.php/Historical_engineering.

⁷ Ocak, *a.g.e.*, s.201.

⁸ Köy Enstitüleri ve Halk Evlerinin tiyatroyu rejimi benimsetmek için kullanmaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Esra Dicle Başbuğ, *Resmî İdeoloji Sahnede Kemalist İdeolojinin İnşasında Halkevleri Dönemi Tiyatro Oyunlarının Etkisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları,) 2013.

⁹ Dilek Çetindaş, “Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı ve Resmî / Sivil Destanlar,” *Yeni Türk Şiirinde Destan*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat), 2014, 110 ; Aktaran: Karpat 2009: 130.

¹⁰ Nâzım Hikmet, *Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin destanı: (Ataç'ın bir incelemesiyle)*, (İstanbul: Dost Yayınları,) 1966, 24.

Destanın giriş kısmından sonra bu zıtlıklar en net şekilde Karaburun’da “Bedrettin Yiğitleri” ile “şehzade ordusu” arasında görülecektir.¹¹ Börklüce’nin zeametleri hünkârın beylerinin elinden alması var olan dirlik ve düzeni bozmuştur. Buna binaen Şehzade Murad’ın düzeni sağlamak için uzaklardan gelişi de anlatıcı tarafından barbarca gösterilir: “Kırlarda *çocuk başlarını /Kanlı gelincikler gibi koparıp /çırılçıplak çığlıkları sürükleyip peşinde /beş tuğlu bir yangın geliyordu karşıdan ufku sarıp. /Bu gelen Şehzade Murattı.*”¹² (italikler bana ait). Buradaki hareketli görüntülerle okuyucunun belli bir tarafa çekilmesi sağlanır. Öyle ki normal bir okuyucu yaşlı genç ayırt etmeksizin öldürerek gelen tarafın yanında olmayacaktır.

Diğer bir karşıtlık ise tam bu sahnede yine Şehzade Murad’ın ordusu ile Börklüce Mustafa’nın safları arasındadır. “Dikişsiz ak libaslı yalın ayak ve yalın kılıçlı” olan “toprak adamları”nın karşısında “bayrakları al yeşil kalkanları kakma [,] tolgası tunç” olan Şehzade Murad’ın askerleri vardır.¹³ Dönemin teknik gücünün şehzadenin tarafında olması Börklüce’nin yenilgisini okuyucu için daha dramatik hale sokacaktır. Çünkü Börklüce Mustafa ve adamları “duvarsız ve sınırsız bir kardeş sofrası” için tek başlarına ve sadece “ak libas [ve] (...) yalın kılıçlarıyla” mücadele ediyorlardı.¹⁴ Kısacası, yukarıda alıntılıdığım unsurlardan eski yönetime karşı olumsuz eleştirinin olması ve toplum için kişinin kendini feda etmesi unsurlarının kurgusallığını rahatlıkla görebiliriz.

Şimdi metin içinden çıkıp destanın yayımlandığı yıl olan 1936 senesini düşünmekte yarar var. Atatürk Türkiye’sinin gerçekleştiremediği varsayılan en önemli ideallerinden biri de Toprak Kanunu idi.¹⁵ Topraksız köylüye toprak verip hem ağalık rejimini kırmak hem de köylüyle direkt iletişim kurarak toprağa bağlı ekonomiyi geliştirmek ana amaçtı. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın gündemde olduğu o yıl Atatürk meclisin açılış konuşmasında toprak reformundan bahseder. Toplumcu bir yazar olan Nâzım Hikmet için Atatürk’ün bu çabası kesinlikle heyecan vericidir ve edebî ürünlerde

---

¹¹ A.g.e s.40.

¹² A.g.e s.38.

¹³ A.g.e. s.49.

¹⁴ A.g.e. s.49.

¹⁵ Cumhurbaşkanı Atatürk 1936 ve 1937 Meclis açılış konuşmalarında bir toprak reformu yasasının çıkarılmasını Meclisten isterken ülkenin toprak konusundaki sıkıntılarını şöyle dile getirmiştir: “Her Türk çiftçi ailesinin geçim ve çalışmasını sağlayacak büyüklükte bir araziye sahip olması mutlak olarak zaruridir. Memleketin sağlam temeli ve kalkınması bu prensibin tahakkukuna bağlıdır... Millî ekonominin temeli ziraattir. Bunun için ki, ziraatte kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılma mahdudur. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle bölünmez bir mahiyet almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesaleti ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak lâzımdır.”

Yavuz Tekelioğlu, “Toprak Reformu ve Türkiye’deki Uygulamaları,” *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (19) (2010): 56.*

animsatılmalıdır.¹⁶ Her ne kadar bu belirttiğim durum metin içinde açık şekilde verilmese dahi alt anlatımında bu durumun gizlendiğinden şüphem yok çünkü toplumcu bir şairin toplumu doğrudan etkileyecek bir politikaya duyarsız kalması çok zor görünmektedir. Aşırı yorum zaafına düşmemek için bu söylediğimi rahatlıkla temellendirebilirim.

Destanın geçtiği hâkim düzende tımar ve dirlik sistemi Osmanlı Devleti'nin yağma politikasından sonra ekonomisini sırtlayan yegâne unsurdu.¹⁷ *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda hünkâr beylerinin güdümündeki "tımar ve zeametli toprakları"nın çirkin betimlemesi yapılır: "Köylünün göz nuru zeamet /alın teri tımar idi. /Kırık testiler susuz /su başarında bıyık buran sipahiler var idi. /Yolcu, yollarda topraksız insanın /ve insansız toprağın feryadını duyar idi."¹⁸ Bu parçada beylere ait tımarlarda bir kısım köylünün çalıştığı anlaşılmaktadır. Çoğunluğu oluşturan geri kalan köylü ise yollarda ve çeşme başlarında var olan durumdan şikâyetçidir.

Diğer taraftan komün bir yaşamla yeniden doğan toprak için güzel bir betimleme vardır. Fakat ilkin toprağın ağalardan zorla alınışını ortaya koymak gerekmektedir: "Duyduk ki; cümle derdinden kurtulup /piri pâk olsun diye, /on beş yaşında bir civan teni gibi, toprağın eti, /ağalar topyekün kılıçtan geçirilip /verilmiş ortaya hünkâr beylerinin tımarı zeameti."¹⁹ Toprağın herkese verilmesinden sonra artık toprak verimini vermeye ve anlatıcı da romantizmin coşkunluğu ile toprağı betimlemeye başlar: "başladı karşımızda bir çocuk gibi gülmeğe / bir adım geride ağlayan toprak. /Bak ki, incirler iri zümrüt gibidir" veya anlatıcı Aydın elini işaret ederek şöyle der: "Burda insan toprak gibi, güneş gibi, deniz gibi/ bereketli/ Burda insan gibi verimli deniz, güneş ve toprak..."²⁰ Bu alıntıdan da çıkarılacak sonuç, köylünün elindeki toprağın daha verimli oluşudur ve tam anlamıyla gerçekleşmemiş toprak kanununun gerçekleşmesiyle umulan bir romantik coşkunluk burada dile getirilmiştir.

Sonuç olarak, *Şeyh Bedreddin Destanı* farklı eleştiri yazılarında belirtildiği gibi tarihin bir saptırması değil, dönem ideolojisinin edebiyattan istediklerini istemli/istemli içeren edebî bir kurmacadır. Nâzım Hikmet, Şeyh Bedrettin motifini kendi tabiat-ı saniyesi ile bir paralellik kurarak işler. Ulus edebiyatının

---

¹⁶ "Anayasanın bugünkü haliyle de olsa gerçekleşmesini istemek komünistliktir. Toprak reformunun yapılmasını istemek: komünistliktir. İşçiye grev hakkının tanınmasını istemek: komünistliktir." Nâzım Hikmet'in toprak reformu hakkında düşünceleri için bkz. "Nâzım Hikmet Mektup ve yazılarından birkaç örnek," son güncelleme 29 Aralık, 2016, <http://www.iisg.nl/collections/hikmet/mektup.php>.

¹⁷ "[Osmanlı Devleti'nde] dirlik teşkilâtında bazı muayyen saha lar bazı kimselere verilir ve bunlar o bölgedeki öşür, haraç, intikal vergisi, tapu harcı gibi arazi ile ilgili menfaatlere sahip olur, buna mukabil de devletin emrine muayyen bir nispet dahilinde harbe hazır Cebeluyu tedarik ederdi." Mehmet Pamak, "Türkiyede Toprak Reformu," *Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies)* 18 (1980):134.

¹⁸ Nâzım Hikmet, Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin destanı: (Ataç'ın bir incelemesiyle), (İstanbul: Dost Yayınları,) 1966, 24.

¹⁹ A.g.e. s.29

²⁰ A.g.e. s.31

oluşturulduğu cumhuriyetin kurucu değerlerin yüceltildiği dönemde Nâzım Hikmet de bu amaca kendi sosyalist hayat felsefesiyle katkıda bulunmuştur. Osmanlı'nın tahakkümü altında yaşamış bir halkın durumunu anlatmış ve bu geçmiş olaydan yararlanarak dönemin toprak reformuna bir dinamizm getirmek istemiş olmalıdır. Nâzım Hikmet'in, Şeyh Bedrettin motifini kullanarak ideolojisinin köklerini geçmişin tartışmalı dönemleriyle ilişkilendirmesi, yeni bir gerçeklik oluşturmak adına varlığını tarihten önceye kadar var etmeye çalışan romantik ulus tezleriyle aynı amacı güttüğünü gösterir. Nâzım Hikmet'ten öte, geçmişte olduğu gibi bugünde ve dahi gelecekte Şeyh Bedreddin motifi her türlü bakışa açık olacaktır. Şimdi bir soru sormak istiyorum, bakalım buradan bir alternatif tarih ürünü çıkar mı: Ya Şeyh Bedreddin, Çelebi Sultan Mehmet'in kadısı olsaydı?

Kaynakça

- Bezirci, Asım. *Nâzım Hikmet: yaşamı, şairliği, eseri, sanatı*, 3.bs., İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2012.
- Çetindaş, Dilek. *Yeni Türk Şiirinde Destan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.
- Nâzım Hikmet. *Konuşmalar*, 9.bs., İstanbul: Adam Yayınları, 1998.
- Nâzım Hikmet. *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, 2.bs., Haz., Aziz Çalışlar. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2012.
- Nâzım Hikmet. *Simavne kadısı oğlu Şeyh Bedreddin destanı: (Ataç'ın bir incelemesiyle)*. İstanbul: Dost Yayınları, 1966.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler: yahut dairenin dışına çıkanlar (15.-17. yüzyıllar)*, 2. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Pamak, Mehmet. "Türkiyede Toprak Reformu." *Sosyoloji Konferansları Dergisi (Istanbul Journal of Sociological Studies)* 18 (1980):127-162. Erişim Tarihi: 02 Jan. 2017.
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusoskon/article/view/1023006432doi:http://dx.doi.org/10.18368/sk.28327>.
- Schenkel, Guido. "Alternate History – Alternate Memory: Counterfactual Literature In the Context of German Normalization." Doktora tezi, The University Of British Columbia, 2012.
- Sourcewatch. "Historical engineering." Erişim 16 Eylül, 2007.
http://www.sourcewatch.org/index.php/Historical_engineering.
- Tekelioğlu, Yavuz. "Toprak Reformu ve Türkiye'deki Uygulamaları." *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (19) (2010): 43-80.

Sertaç Galip Genç, "Nâzım Hikmet ve Şeyh Bedrettin: Tarihsel Gerçek mi, Edebî Kurgu mu?"

<https://www.fikirtepedi.com/edebiyat/nazim-hikmet-ve-seyh-bedrettin-tarihsel-gercek-mi-edebi-kurgu-mu/>

(Yayın Tarihi: 3 Haziran 2024).